

EWA TEODOROWICZ-HELLMAN

Stockholms universitet

Sztokholm (Szwecja)

MIEJSCE CHRZEŚCIJAŃSTWA W SZWEDZKIEJ SZKOLE PODSTAWOWEJ. ZARYS HISTORYCZNY I WSPÓŁCZESNY Dyskurs Społeczny

Streszczenie: Autorka ukazuje, w jaki sposób w perspektywie czasowej zmieniało się miejsce chrześcijaństwa w programach nauczania szwedzkiej szkoły podstawowej. Przedstawiona analiza wskazuje, że przedmiot religia z katechezy Lutra stał się nauką o religiach światowych i lekcjami o problematyce etycznej. O charakterze przedmiotu i jego treściach decydować zdaje się nie tylko daleko posunięta w Szwecji laicyzacja i sekularyzacja, ale też w znacznym stopniu rozwój społeczeństwa szwedzkiego w kierunku wielokulturowości i relatywizmu. Religia i wiara coraz bardziej stają się w Szwecji jedynie sprawą prywatną. Prezentowany dyskurs społeczny na temat tradycji religijnych w działalności współczesnej szwedzkiej szkoły ukazuje, jak pewne ugrupowania starają się wyeliminować z edukacji wszelkie elementy chrześcijańskie, nie zawsze zdając sobie sprawę z tego, że są one integralną częścią szwedzkiej kultury.

Słowa kluczowe: Szwecja, szwedzka szkoła, programy nauczania, chrześcijaństwo, dyskurs o religii w szkole, religia w Szwecji, obiektywizm w nauczaniu religii, etyka.

Wprowadzenie

Szwecja uważana jest za jeden z najbardziej zsekularyzowanych krajów Europy Zachodniej. Przyjęła chrześcijaństwo w XI wieku, jednak w wyniku Reformacji zerwała więzy ze Stolicą Apostolską, uznając za głowę kościoła własnego monarchę – Gustawa Wazę. Od jego koronacji (1523) przez wieki trwała silna łączność między państwem a Kościołem Szwecji. Każdy kolejny król musiał być wyznawcą luteranizmu, a inni kandydaci pretendujący do szwedzkiego tronu, konwertowali, by stać się członkami Kościoła. Wyznanie ewangelicko-luterańskie było w Szwecji religią narodową i państwową: Szwed na mocy *Uppsala lagen 1593* (Prawo uppsalskie z roku 1593) rodził się i umierał w Kościele Szwecji, zgodnie z zasadą „jeden kraj, jeden naród, jedna religia”.

Do dzisiaj istnieją konkretne i symboliczne dowody wzajemnych relacji między Kościołem Szwedzkim a państwem i monarchią. Otwarcie corocznych jesiennych obrad parlamentu rozpoczyna się uroczystością w sztokholmskiej katedrze (*Storkyrkan*). Nabożeństwo ma obecnie charakter ekumeniczny (dawniej luterański) i jest celebrowane zwykle przez arcybiskupa Uppsali lub biskupa Sztokholmu w obecności króla, królowej, posłów do parlamentu i licznych przedstawicieli partii politycznych. Jest to stary zwyczaj, ostatnio krytykowany jako przejaw wpływów Kościoła na państwo i jego struktury administracyjne. Rozdział między Kościołem a państwem nastąpił w Szwecji w roku 2000¹, kiedy religie uznane zostały za równe sobie wobec prawa, a ich finansowanie uzależniono od podatków członków wspólnot. Wtedy też Kościół katolicki uzyskał pełne prawo do swej egzystencji i stał się w wyniku licznej emigracji z krajów Europy Środkowej, Afryki, Azji, Ameryki Łacińskiej największym kościołem chrześcijańskim po Kościele Szwecji².

Przez wieki Kościół ewangelicko-luterański wywierał wpływ na formowanie się szwedzkiej kultury, tradycji i obyczajów. Przyczynił się też do rozwoju czytelnictwa wśród ogółu społeczeństwa. Coroczne tzw. przesłuchania wiernych przez pastorów ze znajomości Biblii i katechezy Lutra sprawiły, że w czasach, kiedy w Europie nadal panował głęboki analfabetyzm, szwedzki chłop umiał całkiem nieźle czytać. Aby przekonać się, że chrześcijaństwo uformowało kulturę Szwecji wystarczy spojrzeć do kalendarza – Szwedzi świętują Boże Narodzenie, Wielki Piątek, Wielkanoc, Wniebowstąpienie Chrystusa, Zielone Świątki, Święto Zmarłych... Uczniowie szwedzkich szkół podstawowych nadal mają w zwyczaju obchodzenie święta św. Łucji, uroczystości zakończenia roku szkolnego oraz wystawianie jasełek w najbliższym kościele³. Przynajmniej tak było do niedawna, dziś sytuacja ulega zmianie.

Szwedzkie dzienniki publikują co tydzień ogłoszenia Kościoła Szwecji. Znaleźć tam można informacje, gdzie w niedzielę będą odprawiane msze i nabożeństwa, często z zaznaczeniem, który z pastorów będzie głosił kazanie. Podobne ogłoszenia ukazują się także w gazetach lokalnych. W szwedzkim radiu i telewizji w sobotę wieczorem transmitowane jest nabożeństwo wieczorne (*helgmålsbön*)⁴, w niedzielę zaś msza o godz. 10.00 (program drugi Szwedzkiej Telewizji), zwykle z Kościoła Szwecji, czasami także z innych Kościołów, np. katolickiego lub tak zwanych wolnych ko-

¹ *Lag om svenska kyrkan*, dostępny na: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-19981591-om-Svenska-kyr_sfs-1998-1591/ (otwarty 14.05.2013).

² Por. M. Chamarczuk, *Problematyka integracji imigrantów w Kościele katolickim w Szwecji*, Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, Warszawa 2013.

³ Zakończenie roku szkolnego, podobnie jak i uroczystości św. Łucji czy Bożego Narodzenia, obchodzone w kościele, są pozostałością czasów, kiedy w państwie szwedzkim panowała jedność zgodnie z przywołaną na początku artykułu zasadą: „jeden kraj, jeden naród, jedna religia”. Kościół mieścił w swoich pomieszczeniach wszystkich uczniów, podczas gdy szkoły ze względów lokalowych nie miały zawsze możliwości zorganizowania tych uroczystości dla wszystkich klas równocześnie.

⁴ Wszystkie tłumaczenia z języka szwedzkiego są tłumaczeniami autorki artykułu.

ściołów chrześcijańskich⁵. W wigilię nadawana jest transmisja pasterki z Watykanu, jednak nie tyle z powodów religijnych, ile widowiskowych⁶.

Niewielki odsetek szwedzkiego społeczeństwa odczuwa obecnie głębszą więź z religią i Kościołem; liczba ślubów, chrztów, pogrzebów kościelnych wciąż maleje, nie jest to jednak tak dramatyczny spadek jak zmniejszanie się liczby młodzieży przystępującej do konfirmacji. Na prowadzonych przez największą szwedzką gazetę codzienną *Dagens Nyheter* stronach o zgonach, coraz rzadziej pojawia się znak krzyża, który zastępowany jest obrazkiem ulubionego kwiatka, zwierzątka lub hobby zmarłego.

Przytoczone tutaj wybrane informacje na temat obecności Kościoła Szwecji we współczesnym, szwedzkim społeczeństwie, mogłyby przynajmniej częściowo zaprzeczyć pierwszemu zdaniu artykułu, że Szwecja jest najbardziej zsekularyzowanym krajem Europy. Faktem jednak jest, że w tym ateistycznym i zarazem materialistycznym i pragmatycznym kraju przejawy zachowań religijnych mają bardziej wymowę kulturową niż są wyrazem wiary. Problemowi temu przyjrzymy się bliżej, analizując z perspektywy czasowej plany nauczania przedmiotu religia w szwedzkiej szkole podstawowej (państwowej i gminnej)⁷, konfrontując je z dyskursem społecznym na temat miejsca chrześcijaństwa w nauczaniu szkolnym.

Lekcje o chrześcijaństwie w szkole podstawowej

W roku 1842 szwedzki parlament zdecydował o wprowadzeniu czteroletniej szkoły podstawowej (*folkskola*) i odtąd przedmiot religia stale znajduje się w programach szkoły podstawowej⁸. W wieku XIX celem szkoły było wychowanie w wyznaniu ewangelicko-luterańskim. Nauka religii, podobnie jak cała nauka szkolna, miała charakter konfesyjny i obejmowała katechezę, czytanie tekstów biblijnych oraz historię Kościoła Szwecji. Lekcje religii, które tworzyły główny trzon nauczania, były obowiązkowe do roku 1873, kiedy to wprowadzono zarządzenie, że dzieci o innym

⁵ *Frikyrkor* to tzw. wolne kościoły chrześcijańskie, które wyrosły z ruchów przebudzenia religijnego. Ważną rolę odgrywa w nich osobiste przeżycie transcendencji.

⁶ J. Kubicky, *Szwedzki alfabet*, Defini, Warszawa 2011, s. 63.

⁷ Szkoła podstawowa w Szwecji obejmuje obecnie trzy stadia: 1-3 (*lågstadiet*), 4-6 (*mellanstadiet*), 7-9 (*högstadiet*). W artykule nie jest czyniona między nimi różnica i określane są wspólną nazwą szkoła podstawowa (*grundskola*). Artykuł traktuje przede wszystkim o nauczaniu w klasach 4-9. W niższych klasach uczniowie poznają religie naturalne, zapoznają się z legendami i mitami, z najważniejszymi tradycjami roku.

⁸ *Folkskola* w roku 1882 obejmuje już 6 klas, w roku 1936 – 7 klas, w roku 1950 – 8 klas i od roku 1972 – 9 klas. Por. K.G. Algotsson, *Från katekesundervisning till religionsfrihet. Debatten om religionsundervisning i skolan under 1900-talet*, Raben&Sjögren, Uppsala 1975; E. Almén, R. Furenhed, S. G. Hartman, B. Skogar, *Livstolkningar och värdegrund. Att undervisa om religion, livsfrågor och etik*, Liber Läromedel/Gleerup, Uppsala 1975; G. Gustavsson, *Tro, samfund och samhälle*, Libris, Örebro 1997; S.G. Hartman, *Lärarens kunskap. Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*, Universitet, Linköping 1995; S.Å. Selander, *Undervisa i religionskunskap*, Studentlitteratur, Lund 1993.

wyznaniu mogą być z nich zwolnione. Używany w szkołach podręcznik *Luthers lilla katekes* (Mały katechizm Lutra) zastąpiono w 1911 roku nowym, *Vår kristna tro* (Nasza wiara chrześcijańska), książką mówiącą o problemach wiary i moralności.

W 1917 minister edukacji – Värner Rydén, przy poparciu partii Socjaldemokratów, wystąpił ostro przeciwko nauczaniu konfesyjnemu w szwedzkich szkołach. Wkrótce ograniczono liczbę godzin tego przedmiotu i zmieniono jego nazwę na *Kristendomskunskap* (Wiedza o chrześcijaństwie), otwierając tym samym treści nauczania na inne niż luterzańskie wyznania chrześcijańskie. Na zmianę tę mocno zareagował Kościół Szwecji. W roku 1927 wpłynęła do rządu petycja poparta 350.000 podpisów, w której społeczeństwo domagało się, by katechizm Lutra powrócił do klas podstawowych. Żądanie to spotkało się z dezaprobatą. Odtąd wpływ Kościoła na edukację szkolną zaczął się zmniejszać i rozpoczął się *de facto* proces sekularyzacji szkolnictwa w Szwecji.

Po II wojnie światowej rządy w Szwecji przejmują *Socialdemokrater* (Socjaldemokraci) i następuje silna laicyzacja i dechrystianizacja społeczeństwa. W planie nauczania z roku 1955⁹ przedmiot traktujący o religii nadal nosi nazwę *Kristendomskunskap*. W wyniku reformy szkolnictwa, zgodnie ze *Sveriges religionsfrihetslag* (Prawo o wolności religijnej w Szwecji) z roku 1951, nauczycielami religii nie musieli być już – jak to było dotychczas – pastory, zwolniono poza tym nauczycieli z obowiązku przynależności do Kościoła Szwecji. Lekcje religii miały być prowadzone w sposób obiektywny¹⁰. W roku 1956 biskupi zostali pozbawieni prawa wizytacji szkół.

W kolejnym planie nauczania z roku 1962 podkreśla się ważne miejsce ucznia w procesie edukacji¹¹. Przedmiot religia zachowuje nazwę *Kristendomskunskap* (Wiedza o chrześcijaństwie), ale punkt ciężkości przeniesiony zostaje bardziej z historii Kościoła na czasy współczesne. Mówi się też o konieczności zapoznania uczniów z większymi religiami świata, podkreśla więc lekcje religii z innymi przedmiotami, zaznaczając równocześnie potrzebę zachowania ich odrębności i integralności. Dalszemu ograniczeniu ulega liczba lekcji religii, podtrzymany jest również wymóg nauczania obiektywnego.

W roku 1964 powstaje w Szwecji *Kristen Demokratisk Samling* (Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Demokratyczne)¹², które występuje przeciwko upadkowi moralności, głosi potrzebę wychowania personalistycznego oraz propaguje idee chrześcijańskie odnośnie życia w rodzinie i społeczeństwie. Partia wywiera znaczny wpływ na dalsze formowanie się debaty na temat treści i celów nauczania przedmiotu religia.

⁹ Skolstyrelsen, *Undervisningsplan för rikets folkskolor*, Norstedt, Stockholm 1955.

¹⁰ G. Richardson, *Svensk utbildningshistoria*, Studentlitteratur, Lund 1999, s. 88.

¹¹ Skolöverstyrelsen, *Läroplan för grundskolan. Lgr 1962*, Skolöverstyrelsen, Stockholm 1962.

¹² *Kristen Demokratisk Samling* przekształca się z czasem w partię *Kristdemokraterna* (Chrześcijańska Demokracja), która postuluje w swoim programie edukację w duchu chrześcijaństwa, wychowanie w imię personalizmu oraz zachowanie chrześcijańskiego systemu wartości i norm moralnych w społeczeństwie. Por. <http://www.kristdemokraterna.se> (otwarty 19.02.2014).

Pod jej wpływem rodzą się społeczne protesty przeciw ograniczaniu lekcji religii w szkołach. W krótkim czasie w niewielkim państwie szwedzkim zebrano ponad dwa miliony podpisów przeciw poczynionym zmianom w planach nauczania na niekorzyść nauki religii. Głosów tych rząd nie wziął jednak pod uwagę, stwierdzając, że opinia społeczna nie może wywierać wpływu na charakter edukacji. Przy okazji tej debaty coraz częściej ze strony partii rządzących – Socjaldemokratów i Lewicy – zaczęły padać żądania oddzielenia Kościoła od państwa i uczynienia z religii kwestii natury prywatnej.

Następuje rok 1969 i przedmiot religia w planie nauczania (Lgr 69)¹³ zmienia nazwę z *Kristendomskunskap* (Wiedza o chrześcijaństwie) na *Religionkunskap* (Religioznawstwo). W opisie przedmiotu religia zaznaczają się zmiany, jakie zaszły w dotąd homogenicznym społeczeństwie szwedzkim, które szybko przekształca się pod napływem imigrantów w wielokulturową, wieloetniczną i wielojęzyczną społeczność. Wśród celów nauczania przedmiotu religia wymienia się poznanie nie tylko religii chrześcijańskiej, ale także judaizmu, buddyzmu, islamu, hinduizmu oraz religii pierwotnych i mitologii. Aktualne problemy moralne i etyczne uczniów nauczyciel ma omawiać nie tylko z punktu widzenia chrześcijaństwa. Nauczanie zachowuje charakter obiektywny, a jednym z głównych zadań szkoły jest w tym czasie rozwój krytycznego myślenia uczniów.

W kolejnym planie nauczania z roku 1980 (Lgr 80)¹⁴ w centrum procesu kształcenia stawia się jeszcze bardziej samego ucznia. Przedmiot zmienia znowu nazwę, tym razem na *Religionskunskap, människans frågor inför livet och tillvaron* (Religioznawstwo, problemy życia i egzystencji człowieka). Plan wyraźnie podąża za dalszymi zmianami w strukturze etnicznej i wyznaniowej społeczeństwa szwedzkiego, które spotyka się z coraz szerszymi falami imigracji z krajów i kultur nie tylko europejskich, ale i bardzo odległych. Szczególną rolę przywiązuje się do wychowania demokratycznego, poszanowania godności człowieka, tolerancji. W planie czytamy m.in.: „Nawet jeśli chrześcijaństwo odgrywa największą rolę w zrozumieniu naszej kultury, dziedzictwo chrześcijaństwa powinno być porównywane z innymi światopoglądami. Dziedzictwo religijne, jakie wnieśli ze sobą cudzoziemcy, to wartościowy wkład dla oświecenia wielu problemów”¹⁵.

W centrum nauczania przedmiotu religia pozostają problemy religijno-światopoglądowe, wiedza o chrześcijaństwie i innych religiach, a także różnych światopoglądach i ideologiach, np. o humanizmie i marksizmie¹⁶. W planie nauczania wymienia się także, chyba po raz pierwszy, Kościół katolicki, biorąc zapewne pod uwagę liczną imigrację do Szwecji katolików z krajów Europy Środkowej, Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej.

¹³ Skolöverstyrelsen, *Läroplan för grundskolan. Lgr 1969*, Skolöverstyrelsen, Stockholm 1969.

¹⁴ Skolöverstyrelsen, *Läroplan för grundskolan. Lgr 1980*, LiberTryck, Stockholm 1980.

¹⁵ Tamże, s. 119.

¹⁶ Tamże, s. 128.

Plan nauczania z roku 1994 (Lpo)¹⁷ nie określa dokładnie zawartości treściowej poszczególnych przedmiotów, jest raczej zbiorem wskazówek, w jakim kierunku powinno zmierzać nauczanie w szkole. Plan powstaje za rządów koalicji – *Moderater* (Partia Moderatów), *Folkpartiet* (Partia Ludowa) oraz *Kristdemokraterna* (Chrześcijańska Demokracja). Teraz Chrześcijańska Demokracja mogła wywrzeć silniejszy wpływ na charakter edukacji szkolnej, co zaznacza się w opisie treści przedmiotu religia. Szczególną uwagę zwraca się na rolę religii chrześcijańskich w nauczaniu szkolnym. Plan mówi o wartości i godności człowieka, o równości płci, o solidarności z innymi ludźmi. Przedmiot religia obejmuje trzy podstawowe kręgi tematyczne: *Livsfrågor och livstolkning, etik samt tro och tradition* (Problemy życiowe i ich interpretacja, etyka oraz wiara i tradycja). W dalszym ciągu nauczanie w szkole jest niekonfesyjne. Problemy etyki i moralności oświetlane są przede wszystkim z perspektywy *kristen tradition och västerländsk humanism*, czyli „tradycji chrześcijańskiej i zachodnioeuropejskiego humanizmu”¹⁸. Pojawienie się w planie określenia „zachodnioeuropejski humanizm” wzbudziło żywą dyskusję na temat relacji między humanizmem a chrześcijaństwem, która do dzisiaj w dużym stopniu wyznacza tory dyskursu na temat miejsca lekcji o chrześcijaństwie w szwedzkiej szkole podstawowej.

Aktualny plan nauczania z roku 2011¹⁹ powraca do nazwy przedmiotu *Religionskunskap* (Religioznawstwo). Jego przygotowanie zabrało kilka lat, a zatwierdzenie wzbudziło liczne protesty i dyskusje. *Skolverket* (Urząd Szkolnictwa) przygotował propozycję planu, w którym zrównane zostały ze sobą w nauczaniu szkolnym religie światowe – chrześcijaństwo, islam, judaizm, buddyzm i hinduizm. Minister edukacji – Jan Björklund, przedstawiciel jednej z partii rządzących – *Folkpartiet* (Partia Ludowa), ostro skrytykował tę postawę, stwierdzając, że celem nauczania religii w szkole winno być: „przekazanie uczniom wiadomości i zrozumienia, w jaki sposób tradycje chrześcijańskie wpłynęły na szwedzkie społeczeństwo i na jego system wartości [...] Oczywiście, że uczniowie będą się uczyć o wszystkich religiach światowych, ale równie oczywistym jest, że chrześcijaństwo w szwedzkiej szkole będzie mieć i w przyszłości szczególną pozycję. W naszym kraju była to zdecydowanie dominująca religia, wpłynęła na nasz sposób życia w całkiem inny sposób niż np. hinduizm. [...]”. Jan Björklund w wywiadzie dla gazety „Svenska Dagbladet” dodaje, że jego wypowiedź o przyznaniu chrześcijaństwu pierwszeństwa w nauczaniu szkolnym nie wynika stąd, że „chrześcijaństwo jest lepszą religią niż jakaś inna religia, ale uwarunko-

¹⁷ Skolverket. *1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet. Lpo 94*, Utbildningsdepartementet, Stockholm 1994.

¹⁸ Tamże, s. 3.

¹⁹ *Skolverket* (Urząd Szkolnictwa): http://www.skolverket.se/om-skolverket/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2575 (otwarty 19.02.2014).

wana jest faktem, że chrześcijaństwo wywarło ogromny wpływ na nasz kraj i nadal go wywiera w naszej części świata”²⁰.

Krytyka i argumentacja ministra edukacji odniosła skutek. W planie nauczania z roku 2011 podkreśla się szczególną rolę, jaką odegrało chrześcijaństwo w szwedzkim społeczeństwie i w rozwoju szwedzkiej kultury. W opisie przedmiotu religia dla klas 7-9 czytamy m.in., że uczeń ma poznać: „Główne myśli odnośnie chrześcijaństwa oraz typowe cechy jego trzech dużych religii: protestantyzmu, katolicyzmu i prawosławia. [...] Poza tym uczeń ma zapoznać się z dziejami chrześcijaństwa w Szwecji, od czasów jedności kościoła aż po okres wieloreligijności i sekularyzmu”²¹. Uczeń ma również poznać inne religie światowe oraz laickie światopoglądy, m.in. świecki humanizm, aby zrozumieć ich wpływ na rozwój społeczeństwa, na problemy moralne i etyczne współczesnego człowieka oraz na jego tożsamość. Nauczanie szkolne zachowuje nadal charakter niekonfesyjny, uczniowie samodzielnie, bez udziału nauczyciela, mają wybrać odpowiadający im światopogląd (religię), ale pozycja chrześcijaństwa na lekcjach religii w szwedzkiej szkole została wzmocniona.

Plan nauczania z roku 2011 wywołał liczne dyskusje. Toczyły się one w mediach wokół kilku problemów: przyznania szczególnego miejsca kościołom chrześcijańskim w nauczaniu i rzeczywistości szkolnej, przeciwstawiania świeckiego zachodnioeuropejskiego humanizmu wartościom chrześcijańskim, a także wokół prawa wolności religijnej w demokratycznym państwie szwedzkim. Dyskusjom tym przyjrzymy się teraz nieco bliżej.

Religia chrześcijańska we współczesnym dyskursie społecznym

Szwedzka szkoła przez wieki utrzymywała kontakt z Kościołem Szwecji. Dlatego i dzisiaj zakończenie roku szkolnego odbywa się nieraz w kościele, gdzie dzieci wraz z gronem nauczycielskim śpiewają psalmy, wysłuchują słów pastora, przyjmują życzenia miłych wakacji, czasem nawet błogosławieństwo. Od paru lat w związku ze zbliżającymi się wakacjami wybucha dyskusja na łamach gazet codziennych. Ugrupowania i związki ateistyczne są bowiem zdania, że zwyczaj odwiedzania kościoła kłóci się ze szwedzkim prawem szkolnym (*skollagen*), które gwarantuje, że nauka w szkole ma charakter niekonfesyjny.

Pod naciskiem *Förbundet Humanisterna* (Związek Humanistów)²² i innych ugrupowań świeckich dyskusja przybrała ostatnio szczególnie na sile. Problemem sporu

²⁰ J. Björklund, *Kristendomen ska prioriteras i skolan*, „Svenska Dagbladet”, dostępny na: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/kristendomen-ska-prioriteras-i-skolan_5483341.svd, tłum. własne (otwarty 13.06.2013).

²¹ Skolverket, *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*, Skolverket, Stockholm 2011, s. 189.

²² *Humanisterna (förbund)*. Por. strona domowa: <http://www.humanisterna.se> (otwarty 19.02.2014); E. Teodorowicz-Hellman, *Nowy humanizm* (wykład), Uniwersytet Warszawski, maj 2010.

okazał się nie tylko sam fakt odwiedzenia kościoła przez uczniów i nauczycieli, ale od wieków śpiewany na zakończenie roku siedemnastowieczny psalm *Den blomstertid du kommer...* (Nadchodzi czas kwitnienia...) ²³. Parafrazę psalmu napisała w roku 1973 najwybitniejsza szwedzka pisarka dla dzieci, Astrid Lindgren. Jej utwór nosi tytuł *Idas sommarvisa* (Piosenka Idy o lecie) i jest jedną z ulubionych pieśni dzieci szwedzkich. Zarówno psalm, jak i piosenka dziecięca, śpiewane na uroczystości zakończenia roku, zawierają, oprócz sugestywnych opisów budzącej się do życia przyrody, wyraźne treści egzystencjalne, poruszane w psalmie z perspektywy dorosłego, w piosence Idy – z perspektywy dziecka. Obydwa utwory mówią w sposób pośredni o mocy wyższej (Bogu) i dzięki prostej i zarazem głębokiej treści przemawiają zarówno do wierzących, jak i ateistów. Pomimo to odśpiewanie najbardziej ulubionego ze szwedzkich psalmów na uroczystości zakończenia roku szkolnego wzbudziło liczne zastrzeżenia.

Żywa dyskusja zmusiła *Skolverket* (Urząd Szkolnictwa) do zajęcia stanowiska w tej sprawie. W październiku 2012 roku Urząd Szkolnictwa opublikował specjalny poradnik prawny (*Juridisk vägledning*) odnośnie działalności szkolnej z pogranicza religii i tradycji kulturowej. W orzeczeniu czytamy m.in.: „Nauczanie szkolne ma mieć charakter niekonfesyjny i nie może zawierać elementów religijnych. [...] Święta religijne mają być omawiane w szkole podstawowej (i innych formach nauczania objętych obowiązkiem szkolnym) podobnie jak tradycje związane z rokiem kościelnym. [...] Zakończenie roku szkolnego, jeśli jest przygotowane tak, że punkt ciężkości spoczywa na tradycjach, na samej uroczystości, na byciu razem, i jeśli nie występują w nim takie elementy religijne jak modlitwa, błogosławieństwo lub wyznanie wiary [...], może mieć miejsce w kościele. Można też zaśpiewać *Den blomstertid det kommer* (Nadchodzi czas kwitnienia...), pieśń ta jest, co prawda, psalmem, ale należy do tradycji obchodzenia zakończenia roku szkolnego” ²⁴.

Szkoły mają zatem możliwość odwiedzania kościoła, mogą pielęgnować szwedzkie tradycje chrześcijańskie i zwyczaje związane z obchodami świąt, ale obecny w kościele pastor nie może powiedzieć słowa na temat Boga, nie może pomodlić się z dziećmi i nie wolno mu udzielać błogosławieństwa. Rektor szkoły ponosi odpowiedzialność za to, by na uroczystości zakończenia roku w kościele nie było ab-

²³ *Den blomstertid du kommer* (Nadchodzi czas kwitnienia..., tłum. własne) to psalm mający w śpiewniku Kościoła Szwecji, *Den svenska psalmboken*, Nacka 1977, nr 474, natomiast w śpiewniku Kościoła katolickiego, *Cecilia. Katolsk Psalmbok*, 1986, nr 199. *Idas sommarvisa* powstała w 1973 roku, Astrid Lindgren napisała ją do filmu *Emil och griseknoen*. Piosenka zdobyła sobie ogromną popularność i uważana jest za tekst alternatywny wobec psalmu *Den blomstertid du kommer* na uroczystościach zakończeniu roku szkolnego, por. A.J. Evertsson & RIT, *Du ska inte tro det blir sommar utan Den blomstertid du kommer*, „Religionsvetenskaplig InternetTidskrift” (2001), dostępny na: http://www.teol.lu.se/fileadmin/user_upload/ctr/pdf/rit/1/evertsson.pdf (otwarty 16.06.2013).

²⁴ *Skolverket, Juridisk vägledning. Mer om... Skol- och förskoleverksamhet i kyrkan eller annan religiös lokal*, dostępny na: http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.162944!/Menu/article/attachment/Skolan%20och%20kyrkan%20121016_granskad121018.pdf (otwarty 12.04.2013).

solutnie żadnych elementów religijnych. W tym miejscu warto dodać, że szwedzcy biskupi w związku z zaistniałą sytuacją poszukują nowych form współpracy między szkołą a kościołem i np. proponują przygotowanie nieobowiązkowych nabożeństw dla uczniów z okazji zakończenia roku²⁵. Pod jednym względem wszyscy są zgodni: każde dziecko, także dzieci emigrantów-niechrześcijan, powinny mieć możliwość wspólnego przeżywania zakończenia roku, nikt nie powinien być z tej uroczystości wyłączone²⁶. W imię tolerancji innych wyznań, aby nikt nie czuł się pod względem religijnym dyskryminowany, Szwedzi zdają się być skłonni zerwać z własną, starą tradycją kulturową. Faktem jednak jest, że to nie przedstawiciele innych wyznań, a ugrupowania świeckie zarzucają szkole brak niekonfesyjności i uprzywilejowane miejsce chrześcijaństwa w nauczaniu.

Henrik G. Ehrenberg z instytutu „Civitas” pisze, że przy zajęciu takiego stanowiska przez Urząd Szkolnictwa również Adwent, święto Łucji i bożonarodzeniowe jasełka nie będą mogły być obchodzone w kościele. Ich związek z religią, konkretnie z chrześcijaństwem, jest przecież niezaprzeczalny. Autor artykułu stwierdza, że decyzja podjęta przez Urząd Szkolnictwa w imię tolerancji innych wyznań i światopoglądów niż chrześcijańskie, prowadzi do zerwania nie tylko z tradycją szkolną i religijną w Szwecji, ale także jest odcięciem się od własnej, szwedzkiej kultury. Konieczne jest w tym miejscu przytoczenie słów autora: „Purytański ateizm, jak ten reprezentowany przez Urząd Szkolnictwa, znajduje swój wyraz w prawie szkolnym, co w praktyce oznacza, że państwo dokonuje rewolucji kulturowej. Nie można jednak zrozumieć kultury, społeczeństwa i systemu wartości, prawodawstwa i historii bez rozumienia, skąd wywodzą się idee, poglądy i tradycje. I w przyszłości szkoły będą się zbierać w związku z różnymi świętami, będą [...] również istniały tradycje, albo też w najgorszym razie wypełnione zostaną treściami, które zmieniają szwedzkie tradycje kulturowe nie do poznania. Religijne symbole, teksty, figury są przecież *de facto* także reprezentantami wiary i wartości, jakie przedstawiają. [...]. Nie można zapominać, że eliminując je, dokonujemy gwałtu na własnej kulturze, na czymś nie do zastąpienia. Tę straszną debatę należy ukrócić zmieniając prawo”²⁷.

Wypowiedź Ehrenberga przyjmuje głębsze znaczenie: przesuwając debatę o lekcjach religii na temat zachowania własnych korzeni kulturowych, kontynuowania szwedz-

²⁵ Ukazały się niedawno dwie książki na temat różnych form współpracy między kościołem a szkołą. Noszą znamienne tytuły *Den blomstertid nu kommer* i przygotowane zostały przez Sveriges Kristna Råd (Szwedzka Rada Kościołów Chrześcijańskich). Por: *Den blomstertid nu kommer*, red. E.E. Lindblom, Sveriges Kristna Råd, Sundbyberg 2007; *Den blomstertid nu kommer*, red. P. Ekman, D. Ekh, Sveriges Kristna Råd Sundbyberg 2010.

²⁶ R. Persenius, biskup Uppsali, *Dags att sluta skolavslutningar i kyrkan* „Dagens Nyheter”, 11.01.2007, dostępny na: <http://www.dn.se/debatt/dags-att-sluta-fira-skolavslutningen-i-kyrkan/> (otwarty 10.04.2013).

²⁷ H.G. Ehrenberg, *Skolverket och den puritanska ateismen*, dostępny na: <http://www.civitas.net/skolverket-och-den-puritanska-ateismen> (otwarty 10.04.2013). Tekst opublikowany również jako *Ska eleverna ha lussetåg utan Lucia?* [w:] „Aftonbladet”, 09.06.2013. (otwarty 10.06.2013).

kich tradycji, obyczajów i zwyczajów związanych z rokiem kościelnym. Odcięcie się od chrześcijaństwa jest równocześnie oderwaniem się od własnej przeszłości, historii, i co za tym idzie, od własnej kultury, nawet... tożsamości. W tym miejscu trzeba jednak zaznaczyć, że na przestrzeni ostatnich 50 lat dokonały się w społeczeństwie szwedzkim daleko idące zmiany, które sprawiły, że stało się ono wieloetniczne, wielojęzyczne i wieloreligijne, a dawniej tradycją ustalony system wartości zmienił się w pluralizm norm i zasad.

W dyskusji na temat miejsca i zawartości lekcji religii o chrześcijaństwie w szwedzkiej szkole zabierali również głos nauczyciele. Przewodniczący *Lärarnas Riksförbund* (Związku Nauczycieli) – Metti Fjelkner tymi słowami zamyka swój artykuł *Kristendomen en grund som behövs i skolan, men inte för trons skull* (Podstawy chrześcijaństwa potrzebne są w szkole, ale nie dla wiary), opublikowany na łamach gazety „Svenska Dagbladet”: „To słuszne, że my w Szwecji koncentrujemy się na religii, która wywarła na nas większy wpływ niż inne wyznania. Pomimo to ja i inni nauczyciele, stajemy w obronie świeckich i niekonfesyjnych podstaw szkoły. Nauczanie ma opierać się na wiedzy i zdobytym doświadczeniu. Ma być przekonywujące i logiczne i ma wyposażyć uczniów w wiadomości potrzebne im zarówno w pracy zawodowej jak i w życiu. Uważam jednak, że – wiara – jest i powinna pozostać sprawą prywatną w nowoczesnym i tolerancyjnym społeczeństwie”²⁸.

Przedstawiciele świeckiego *Förbund Humanisterna*²⁹ (Związek Humanistów) idą jeszcze dalej i żądają usunięcia wszelkich elementów religijnych z rzeczywistości szkolnej i szwedzkiego społeczeństwa. Celem związku jest bowiem stworzenie w Szwecji nowoczesnego, zsekularyzowanego, ateistycznego społeczeństwa, oparte na osiągnięciach nauk empirycznych i ideałach humanistycznych. Chrześcijaństwo jest uważane w ich debatach za przejaw anachronizmu, staromodności, konserwatywności i nienaukowości. Dlatego zamiast chrześcijaństwa Humaniści proponują świecki światopogląd zwany *västuropeiska humanismen*, czyli zachodnioeuropejskim humanizmem (wymieniany jest on również w planach nauczania z roku 2011), uznający człowieka i jego potrzeby za najważniejszą i największą wartość. Przy przyjęciu takiego poglądu etyka i moralność nie są łączone z żadnym wyznaniem, których jest obecnie w Szwecji wiele, i które czasem nawet kłócą się ze szwedzkim prawodawstwem. Powołując się na sformułowanie Urzędu Szkolnictwa, że nauka w szkołach nie ma mieć charakteru konfesyjnego, Humaniści twierdzą, że państwo szwedzkie bez przerwy łamie prawo, nadal przyznając w nauczaniu szkolnym szczególne miejsce religiom chrześcijańskim. Humaniści uważają poza tym, że prezen-

²⁸ M. Fjelkner, *Kristendomen en grund som behövs i skolan, men inte för trons skull*, „Svenska Dagbladet”, dostępny na: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/kristendomen-en-grund-som-behovs-i-skolan-men-inte-for-trons-skull_5496203.svd (otwarty 12.06.2013).

²⁹ *Humanisterna. Välkommen till Humanisterna!*, dostępny na: <http://www.humanisterna.se> (otwarty 12.04.2013).

wane przez nich przekonania są światopoglądem, i że jako takie winny mieć w demokratycznym społeczeństwie i państwie te same prawa, co religie³⁰. Dyskusja na temat systemu wartości humanizmu zachodnioeuropejskiego i chrześcijaństwa toczy się w szwedzkim radio, telewizji i internecie³¹.

W nawiązaniu do ostatnio prowadzonej debaty na temat religii w szwedzkiej szkole głos zabrały również *Folkhögskolor* (Uniwersytety ludowe), które zajmują się kształceniem młodzieży i dorosłych. Ich przedstawiciele zgłosili propozycję wyjścia ze skomplikowanej sytuacji, odnoszącej się do relacji uczeń–szkoła–religia–wiara–państwo. W gazecie „Dagens Nyheter” ukazał się ostatnio artykuł *Sverige behöver fler religiösa folkhögskolor* (Szwecja potrzebuje więcej wyznaniowych uniwersytetów ludowych)³², pod którym podpisali się przedstawiciele judaizmu, islamu, kościołów wschodnich oraz rektorzy paru uniwersytetów ludowych. Autorzy proponują rozróżnienie między nauczaniem o religiach (*religionskunskap*), a edukacją religijną (*religiös utbildning*), która zwykle odbywa się w ramach kościoła lub misji i zgłaszają propozycję przejścia wychowania religijnego, aby w ten sposób ułatwić szwedzkiemu państwu realizowanie prawa o wolności religijnej (*religionsfrihet*). Nauka w uniwersytetach ludowych byłaby zatem uzupełnieniem ogólnego systemu nauczania: w szkołach uczniowie zdobywaliby wiedzę na temat różnych religii, zaś edukacja religijna byłaby poświęcona rozwojowi duchowemu i problemom wiary, zgodnie z wyznaniem poszczególnych uczniów. Religia i wiara stałyby się sprawą prywatną jednostki.

Uniwersytety ludowe, jak proponują autorzy, mogłyby stać się także z czasem centrami kulturowymi, w których mniejszości narodowe zaspokajałyby swoje potrzeby duchowe. Instytuty te mogłyby również w porozumieniu z państwem kształcić imamów, księży i rabinów. W ten sposób zrealizowana zostałaby w szwedzkim państwie i społeczeństwie idea wielokulturowości i wieloreligijności, a także zasada równości wszystkich religii wobec prawa. Artykuł kończy się znamiennymi słowami: „Razem dążymy do stworzenia silnej Szwecji w przyszłej Europie, w której istnieje wolność religijna, co oznacza nie tylko wolny od religii, ale również wolny w imię religii”³³.

³⁰ Petycje skierowane do parlamentu w sprawie uznania związku za religię zostały na razie odrzucone, ale w Islandii Humanisci stali się stowarzyszeniem religijnym, co gwarantuje im przyznanie środków państwowych na dalszą działalność. *Island erkänner humanismen som livsåskådning*, dostępny na: <http://www.humanisterna.se/news/island-erkanner-humanismen-som-livsaskadning/> (otwarty 14.05.2013).

³¹ Por. Programy na You Tube: *Moral utan Gud? Debatt*, dostępny na: http://www.youtube.com/watch?v=wtZUwWCmi_c (otwarty 14.05.2013); *Moral med eller utan Gud*, dostępny na: http://www.youtube.com/watch?v=wtZUwWCmi_c (otwarty 14.05.2013); *Religionskunskap i skolan och religiösa friskolor* (2010), dostępny na: <http://www.youtube.com/watch?v=PK0agevpe8c> (otwarty 14.07.2013); *Ateism eller kristen tro – vad är rationellt?*, dostępny na: <http://www.youtube.com/watch?v=sSDyqagqc9s> (otwarty 14.07.2013).

³² Y. Aydin, i in., *Sverige behöver fler religiösa folkhögskolor*, „Dagens Nyheter”, 9.10.2012, s. 14.

³³ Tamże, s. 14.

Zamiast zakończenia

W ciągu ponad stu lat nastąpiły liczne przemiany w szwedzkiej szkole podstawowej odnośnie przedmiotu religia, co widoczne jest w zmianach jego nazwy i zawartości treściowej oraz formach pracy z uczniem. Za czasów rządów Socjaldemokratów i Lewicy nastąpił silny proces sekularyzacji szwedzkiej szkoły. Po okresie konfesyjnego nauczania o luteranizmie lekcje religii zaczęły się najpierw otwierać na inne kościoły chrześcijańskie, potem na różne religie świata i stawały się coraz bardziej nauczaniem na temat różnych światopoglądów, przy czym problemy etyczne zaczęły w nich zajmować coraz więcej miejsca. Nastąpiło również połączenie lekcji religii z innymi przedmiotami (historia, wiedza o społeczeństwie, geografia), co sprawiło, że przedmiot stał się narażony na utratę swej tożsamości i integralności. Uczeń z przedmiotu nauczania i wychowania stał się podmiotem procesu kształcenia, na co wpłynęły różne tendencje pedagogiczne³⁴. Na miejsce religii, zwłaszcza chrześcijańskich, w szwedzkiej szkole podstawowej wywierały wpływ rządu Socjaldemokratów oraz Moderatów i partii koalicyjnych. Zauważamy to zwłaszcza w planie nauczania z roku 2011, w którym pierwsze miejsce w nauczaniu szkolnym przyznano religiom chrześcijańskim.

We współczesnej dyskusji na temat roli chrześcijaństwa w szwedzkiej szkole dużo miejsca poświęca się tradycjom religijnym związanym z rokiem kościelnym. Odmawia się im jednak charakteru religijnego, podkreślając ich kulturowe znaczenie. Państwo szwedzkie budowało swoją kulturę najpierw na katolicyzmie, potem na protestantyzmie i dlatego nie sposób oddzielić elementy kulturowe od religijnych. W imię demokracji i tolerancji innych wyznań oraz zgodnie z nowym programem integracji³⁵, Urząd Szkolnictwa był skłonny na lekcjach religii zrównać ze sobą wszystkie religie światowe. Plany te przekreśliła polityka obecnego rządu Moderatów i partii koalicyjnych, które uznały chrześcijaństwo nie tylko za istotną, ale integralną część szwedzkiego dziedzictwa kulturowego.

Szkoła szwedzka, zgodnie z prawem szkolnym, ma prowadzić nauczanie niekonfesyjne, uczyć krytycznego myślenia i w obiektywny sposób przedstawić tzw. „szwedzki stół” różnych religii i systemów wartości, oczekując, by uczeń sam wybierał – wszystko jest dobre. Takiemu sposobowi myślenia przeciwstawia się partia *Kristdemokrater*, postulując personalizm w kształceniu młodego człowieka i domagając się, by szwedzka szkoła wychowywała uczniów, dbając o rozwój ich systemu wartości, który byłby oparty o chrześcijańskie ideały.

Warto w tym miejscu, w formie krótkiej refleksji, przypomnieć, że papież Jan Paweł II w swoich wystąpieniach i pracach na temat relacji wiary i kultury postulował

³⁴ Teorie wychowawcze pedagogów: Johna Dewey'a, Burrhusa Fredrika Skinnera, Leva Semenovića Vygotskija wpłynęły po roku 1945 na nauczanie w szwedzkiej szkole.

³⁵ Regeringskansliet, *Integration*, dostępny na: <http://www.regeringen.se/sb/d/2279> (otwarty 14.05.2013); por. J. Kubitsky, *Alfabet szwedzki*, dz. cyt.

immanentny dialog między nimi i uważał, że wzorców wychowania nie można zastąpić obiektywnym przekazem informacji przy pomijaniu wartościowania. Ukształtowany tak człowiek popadłby z czasem w radykalny pragmatyzm i żyłby według nakazów zmiennej mody. Jego relatywizm moralny stałby się wtedy faktem³⁶.

W szwedzkiej debacie publicznej wartości chrześcijańskie, zwłaszcza katolickie są nierzadko dyskredytowane, chętnie zastępowane ideami zachodnioeuropejskiego humanizmu, przy równoczesnym podkreślaniu wyższości tego światopoglądu. Przytacza się wówczas często argument uniwersalności humanizmu w zglobalizowanym świecie, przywołuje treść deklaracji praw człowieka ONZ, wypomina chrześcijaństwu spowodowanie wojen religijnych, brak naukowości, nietolerancję, konserwatyzm. Problem ten stał się ostatnio przedmiotem badań szwedzkich naukowców, czego dowodem jest powstanie w roku 2011 szeroko zakrojonego projektu badawczego na temat: „*Den katolska faran*”. *Antikatolicismen som en identitesformande kraft i Norden 1815-1965* („Niebezpieczeństwo katolicyzmu”. Antykatolicyzm jako siła formująca tożsamość w krajach skandynawskich w latach 1815-1965). Kierownikiem projektu jest prof. Yvonne Maria Werner. Prace prowadzone będą do roku 2016³⁷.

Powróćmy jednak do przedmiotu religia. Zmienił on na przestrzeni dziejów swój charakter, co spowodowane było przekształceniem się społeczeństwa szwedzkiego z kultury agrarnej w kraj wysoko rozwinięty i stechnizowany, w którym ważną rolę odgrywa społeczeństwo konsumpcyjne. Do tego dołączyła się sekularyzacja i dechrystianizacja szkoły oraz fakt, że w ciągu zaledwie kilku dziesięcioleci szwedzkie społeczeństwo zmieniło się z homogenicznego na wieloetniczne, wielojęzyczne i wieloreligijne.

Oddany do rąk czytelnika tekst na temat miejsca chrześcijaństwa w szwedzkiej szkole podstawowej nie wyczerpuje oczywiście poruszanej problematyki, zarówno z powodu ograniczonej objętości artykułu, jak i kompleksowości przedstawianego zagadnienia, próbuje jednak sygnalizować kilka problemów, nad jakimi warto by było się zastanowić. Należałoby bowiem np. postawić pytanie, dlaczego chrześcijaństwo w debacie z lat 60. przegrali, mimo akcji zdobycia ponad dwóch milionów podpisów. Jak to się stało, na co mogłyby wskazywać plany nauczania z 1994 i 2011 roku, że potrafili wzmocnić miejsce chrześcijaństwa w szkołach? Czy zawdzięczać to należy klimatowi politycznemu, czy wpływom *Sveriges kristna råd* (Chrześcijańskiej Rady Szwecji) na urzędy szwedzkie³⁸. I wreszcie rodzi się kolejne istotne py-

³⁶ J. Król, *Ku nawróceniu. Jan Paweł II*, Sandomierz 2005, s. 202; J. Życiński, *Wiara chrześcijańska w dialogu z kulturą współczesną wg Jana Pawła II*, „ETHOS” 1988, 41/42, s. 134-137.

³⁷ Por. Y.M. Werner, „*Den katolska faran*”. *Antikatolicismen som en identitesformande kraft i Norden 1815-1965*, dostępny na: <http://www.kultur.lu.se/o.o.i.s?id=21349&p=443> (otwarty 12.05.2013).

³⁸ *Sveriges kristna råd* jest radą 25 kościołów chrześcijańskich w Szwecji. Jej celem jest przede wszystkim współpraca ekumeniczna. Rada reprezentuje kościoły chrześcijańskie w rozmowach z przedstawicielami partii politycznych, z rządem oraz różnymi instytucjami.

tanie. Czy plan nauczania religii z roku 2011 jest odnośnie pozycji chrześcijaństwa w szwedzkiej szkole autentycznym zwycięstwem, czy tylko połowiczną wygraną?

Na lekcjach o chrześcijaństwie w szwedzkiej szkole nie zwraca się uwagi na problematykę religijną *sensu stricto*. Zagadnienia religii przesuwają się w sferę kultury, tradycji, etyki. I może w tej niezwykle ożywionej zresztą debacie utracono to, co najważniejsze – problem wiary, której nie zastąpią, bo nie mogą zastąpić, jedynie wiadomości na temat kościołów chrześcijańskich. Problem ten zdają się dostrzegać ostatnio przedstawiciele uniwersytetów ludowych i niektórych ugrupowań wyznaniowych, mówiąc o dwóch odmiennych celach edukacji: nauczaniu o religii/-ach i o wychowaniu religijnym. W pierwszym przypadku chodzi o wykształcenie ogólne ucznia, w drugim o formowanie jego światopoglądu. W zsekularyzowanym państwie szwedzkim w obowiązkach szkoły mieści się tylko pierwsze zadanie. Przedtem wychowaniem religijnym zajmowały się szkoły wyznaniowe, np. katolickie, które cieszą się w Szwecji dużym uznaniem³⁹, ale i one mają obowiązek stosowania zasady nauczania obiektywnego, opartego jedynie na wiedzy naukowej.

Nie wiemy, jak w przyszłości potoczą się w Szwecji losy religii jako przedmiotu szkolnego oraz miejscach chrześcijaństwa w nauczaniu szkolnym, ale z pewnością będzie to temat nadal chętnie dyskutowany w mediach, polityce, instytucjach religijnych i edukacyjnych, w społeczeństwie, rządzie, może w parlamencie... Czy chrześcijaństwo zdoła obronić swą pozycję w edukacji szkolnej? Czy świecki humanizm, synkretyzm religijny, ateizm, *New Age* nie wyprą go z rzeczywistości szkolnej i społecznej, uważając je jedynie za przestarzały element szwedzkiej kultury? Pytania mogą się mnożyć. Faktem jednak jest, że potrzeba duchowości zdaje się mieć stałe miejsce w dziejach ludzkości i jest tak również dzisiaj. Człowiek współczesny poszukuje może intensywniej niż kiedykolwiek indziej sensu swojej egzystencji. Szukając w tej kwestii odpowiedzi, jedni zwracają się w kierunku religii pierwotnych i naturalnych, inni w stronę islamu, buddyzmu, hinduizmu i różnych odmian *New Age*, nawet okultyzmu, jeszcze inni w kierunku świeckiego humanizmu, są jednak i tacy, którzy nadal pozostają wierni ideom, wartościom, zasadom i normom chrześcijaństwa, co widoczne jest także dzisiaj w szwedzkim społeczeństwie.

Od sześciu lat w Szwecji odbywa się *Jesusmanifestationen* (Manifestacja w imię Jezusa)⁴⁰. W wielu szwedzkich miastach i miasteczkach wyznawcy Chrystusa, ludzie różnych narodowości, wędrują razem przez miasto, modlą się, śpiewają pieśni religijne i wznoszą krzyże. W 2013 roku w marszu sztokholmskim wzięło udział ponad 10 000 osób, a nie była to akcja organizowana przez Kościół Szwecji, ale ekumeniczna manifestacja chrześcijan – protestantów, katolików, prawosławnych, zielonoświątkowców, także wyznawców innych ugrupowań religijnych, dla których Jezus jest wzorem do

³⁹ M. Chamarczuk, *Problematyka...*, dz. cyt., 78-88.

⁴⁰ J. Augustin, *Jesus kom till Stockholm*, „Dagens Nyheter”, 19.05 2013, s. 14.

naśladowania. Manifestacja w imię Jezusa odbywa się w Zielone Świątki, w rocznicę zesłania Ducha Świętego na apostołów, kiedy swą działalność rozpoczął kościół Chrystusowy. Kościół ten zajmuje obecnie w planach nauczania dla szwedzkich szkół podstawowych (1994, 2011) szczególne miejsce, jednak nie jako przejaw wiary czy religijności, ale jako ważny składnik szwedzkiej kultury i historii, szwedzkiego dziedzictwa.

Na koniec krótka opowieść Jana-Olofa Hellstena *Sagan om det stora smörgåsbordet* (Opowieść o wielkim szwedzkim stole)⁴¹ na temat nauczania religii w szwedzkich szkołach. Zastąpi ona dalsze słowa podsumowania: „Był raz sobie kraj, mały kraj leżący niemal na krańcu świata. Miał dobrze rozbudowany system edukacyjny, jego uczniowie uczyli się wielu różnych rzeczy: czytania, pisania i np. używania komputerów. Kiedy mierzono ich wiadomości i umiejętności w skali międzynarodowej, reprezentowali wysoki standard. W kraju tym wiele dyskutowano [...] o szkole, na przykład o równości płci, o jednakowej wartości wszystkich ludzi, o prawie jednostki do wyboru własnych poglądów na temat polityki, wiary, stylu życia. Sprowadzało się to do tego, że w szkole uczono o różnych ideologiach, religiach, systemach wartości, ale w żaden sposób nie wolno było szkole wpływać na uczniów, by opowiedzieli się za tym, czy innym światopoglądem. Szkoła miała być wolna od wszelkiego wartościowania [...]. Nauczanie miało mieć charakter obiektywny. Pojmowano to w ten sposób, że w nauczaniu szkolnym omawiano jedynie różne światopoglądy, bez ustosunkowywania się do nich. Różne światopoglądy wyobrażano sobie jako dania rozłożone na wielkim szwedzkim stole. W tym szwedzkim bufecie można było wybierać i przebierać między światopoglądami i religiami. Nie wolno było wpływać na wybory uczniów, tylko prezentować im wszystko, co podano na stole, a oni sami mieli się do tego ustosunkować i sami wybierać. Szkoła nie mogła im w tym pomóc. (Nie wiemy dokładnie, kiedy wybór ich miał nastąpić, najprawdopodobniej wtedy, kiedy zaprezentowano już cały szwedzki stół). W nauczaniu szkolnym szczególnie zakazywano występowania wszelkich elementów religijnych, ponieważ religia była najbardziej prywatną z prywatnych spraw człowieka. Aby jednak zapewnić rodzicom możliwość zapoznania dzieci z ich wiarą – zgodnie z deklaracją ONZ o prawach człowieka – pozwolono na zakładanie w tym kraju szkół wyznaniowych, ale pod warunkiem, że i ich nauczanie będzie obiektywne. Później jednak wielu stawiało pod znakiem zapytania istnienie tych szkół, ponieważ uważano, że utrudniały one dzieciom wolny wybór wśród bogatej podaży licznych światopoglądów. Albo, jeszcze gorzej. Szkoły takie mogły stać się źródłem nietoleracji”⁴².

⁴¹ *Svenska smörgåsbordet* czyli *stół szwedzki* to inaczej *buffé*, stół bogato zastawiony licznymi daniami, między którymi można dowolnie wybierać.

⁴² J.O. Hellsten, *Sagan om det stora smörgåsbordet*, „Signum” (2010) 2, dostępny także na: <http://www.signum.se/archive/read.php?id=3112> (otwarty 15.05.2013).

Bibliografia

- Algotsson K.G., *Från katekesundervisning till religionsfrihet. Debatten om religionsundervisning i skolan under 1900-talet*, Raben&Sjögren, Uppsala 1975.
- Almén E., Furenhed R., Hartman S. G., Skogar B., *Livstolkningar och värdegrund. Att undervisa om religion, livsfrågor och etik*, Liber Läromedel/Gleerup, Uppsala 1975.
- Ateism eller kristen tro – vad är rationellt?*, dostępny na: <http://www.youtube.com/watch?v=sSDyqagqc9s> (otwarty 14.07.2013).
- Augustin J., *Jesus kom till Stockholm*, „Dagens Nyheter”, 19.05 2013.
- Aydin Y., i in., *Sverige behöver fler religiösa folkhögskolor*, „Dagens Nyheter”, 9.10. 2012.
- Björklund J., *Kristendomen ska prioriteras i skolan*, „Svenska Dagbladet”, dostępny na: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/kristendomen-ska-prioriteras-i-skolan_5483341.svd, tłum. własne (otwarty 13.06.2013).
- Chamarczuk M., *Problematyka integracji imigrantów w Kościele katolickim w Szwecji*, Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, Warszawa 2013.
- Den blomstertid nu kommer*, red. E.E. Lindblom, Sveriges Kristna Råd, Sundbyberg 2007.
- Den blomstertid nu kommer*, red. P. Ekman, D. Ekh, Sveriges Kristna Råd, Sundbyberg 2010.
- Ehrenberg H.G., *Skolverket och den puritanska ateismen*, dostępny na: <http://www.civitas.net/skolverket-och-den-puritanska-ateismen> (otwarty 10.04.2013). Tekst opublikowany również jako *Ska eleverna ha lussetåg utan Lucia?* [w:] „Aftonbladet”, 09.06.2013. (otwarty 10.06.2013).
- Evertsson A.J. & RIT, *Du ska inte tro det blir sommar utan Den blomstertid du kommer*, „Religionsvetenskaplig InternetTidskrift” (2001), dostępny na: http://www.teol.lu.se/fileadmin/user_upload/ctr/pdf/rit/1/evertsson.pdf (otwarty 16.06.2013).
- Fjellkner M., *Kristendomen en grund som behövs i skolan, men inte för trons skull*, „Svenska Dagbladet”, dostępny na: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/kristendomen-en-grund-som-behovs-i-skolan-men-inte-for-trons-skull_5496203.svd (otwarty 12.06.2013).
- Gustavsson G., *Tro, samfund och samhälle*, Libris, Örebro 1997.
- Hartman S.G., *Lärarens kunskap. Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*, Universitet, Linköping 1995.
- Hellsten J.O., *Sagan om det stora smörgåsbordet*, „Signum” (2010) 2, dostępny także na: <http://www.signum.se/archive/read.php?id=3112> (otwarty 15.05.2013).
- Humanisterna. Välkommen till Humanisterna!*, dostępny na: <http://www.humanisterna.se> (otwarty 12.04.2013).
- Island erkänner humanismen som livsåskådning*, dostępny na: <http://www.humanisterna.se/news/island-erkanner-humanismen-som-livsaskadning/> (otwarty 14.05 2013).
- Król J., *Ku nawróceniu. Jan Paweł II*, Sandomierz 2005.
- Kubicky J., *Szwedzki alfabet*, Defini, Warszawa 2011.
- Lag om svenska kyrkan*, dostępny na: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-19981591-om-Svenska-kyr_sfs-1998-1591/ (otwarty 14.05.2013).
- Moral med eller utan Gud*, dostępny na: http://www.youtube.com/watch?v=wtZUwWCmi_c (otwarty 14.05.2013).
- Moral utan Gud? Debatt*, dostępny na: http://www.youtube.com/watch?v=wtZUwWCmi_c (otwarty 14.05.2013).

- Persenius R., biskup Uppsali, *Dags att sluta skolavslutningar i kyrkan*, „Dagens Nyheter”, 11.01.2007, dostępny na: <http://www.dn.se/debatt/dags-att-sluta-fira-skolavslutningen-i-kyrkan/> (otwarty 10.04.2013).
- Regeringskansliet, Integration*, dostępny na: <http://www.regeringen.se/sb/d/2279> (otwarty 14.05.2013).
- Religionskunskap i skolan och religiösa friskolor (2010)*, dostępny na: <http://www.youtube.com/watch?v=PK0agevpe8c> (otwarty 14.07.2013).
- Richardson G., *Svensk utbildningshistoria*, Studentlitteratur, Lund 1999.
- Selander S.Å., *Undervisa i religionskunskap*, Studentlitteratur, Lund 1993.
- Skolöverstyrelsen, *Läroplan för grundskolan. Lgr 1962*, Skolöverstyrelsen, Stockholm 1962.
- Skolöverstyrelsen, *Läroplan för grundskolan. Lgr 1969*, Skolöverstyrelsen, Stockholm 1969.
- Skolöverstyrelsen, *Läroplan för grundskolan. Lgr 1980*, LiberTryck, Stockholm 1980.
- Skolstyrelsen, *Undervisningsplan för rikets folkskolor*, Norstedt, Stockholm 1955.
- Skolverket, *Juridisk vägledning. Mer om... Skol- och förskoleverksamhet i kyrkan eller annan religiös lokal*, dostępny na: http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.162944!/Menu/article/attachment/Skolan%20och%20kyrkan%20121016_granskad121018.pdf (otwarty 12.04.2013).
- Skolverket, *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*, Skolverket, Stockholm 2011.
- Skolverket, *1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet. Lpo 94*, Utbildningsdepartementet, Stockholm 1994.
- Skolverket, *Utbildningsdepartementet, 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94*, Utbildningsdepartementet, Stockholm 1994.
- Werner Y.M., „*Den katolska faran*”. *Antikatolicismen som en identitesformande kraft i Norden 1815-1965*, dostępny na: <http://www.kultur.lu.se/o.o.i.s?id=21349&p=443> (otwarty 12.05.2013).
- Życiński J., *Wiara chrześcijańska w dialogu z kulturą współczesną wg Jana Pawła II*, „ETHOS” 1988, 41/42.

THE PLACE OF CHRISTIANITY IN SWEDISH PRIMARY SCHOOLS: HISTORICAL OUTLINE AND CONTEMPORARY SOCIAL DISCOURSE

Abstract: The author shows how the place for Christianity in Swedish elementary school curricula has changed over time. The presented analysis reveals that religious education classes have evolved from lessons devoted to Luther’s teachings to lessons about world religions and ethical issues. It appears that religious education classes in their present form, including their teaching content, are the result of Sweden’s advanced laicization and secularization, but also, to a large extent, the result of Swedish society’s shift towards multiculturalism and relativism of values. Faith is becoming more and more an individual and private issue in Sweden. The social discourse on religious traditions as an element of the activity of contemporary Swedish schools presented in the paper indicates how certain organizations are attempting

to eliminate Christian elements from the education of the young generation, often without realizing that they constitute an inherent element of Swedish culture.

Key words: Sweden, Swedish school, religion in school, religion in Sweden, Christianity, impartiality in religious education, ethics.

Ewa Teodorowicz-Hellman – dr hab., profesor polonistyki w Instytucie Języków i Literatur Słowiańskich Uniwersytetu Sztokholmskiego. Zainteresowania badawcze: polsko-szwedzkie relacje kulturowe, literackie i językowe, teoria i krytyka przekładu, szkolnictwo i edukacja, polonika w Szwecji. Wybrane książki autorskie: *Svensk-polska litterära möten* (1997), „*Pan Tadeusz*” w szwedzkich przekładach (2001), współautor tomów: *Polonika w bibliotece katedralnej w Strängnäs* (2011), *Między językami, kulturami, literaturami* (2013), *A Unique Polish Collection from the Skokloster Castle Library* (2011), redaktor serii naukowej: Stockholm Slavic Papers. Autor wielu artykułów opublikowanych w pismach naukowych i pracach zbiorowych.

Adres do korespondencji: Odlingssv. 7, 138 36 Älta, Szwecja; e-mail: eth@slav.su.se